
РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.722

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.60>

ДЕЛІКТИ, ЗДІЙСНЕНІ В МЕЖАХ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гришко В.І.,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності
Національний університет водного господарства та природокористування,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7512-0005>*

Красько З.В.,

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право, Національний університет водного господарства та природокористування

Гришко В.І., Красько З.В. Делікти, здійснені в межах волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги в умовах воєнного стану.

Стаття присвячена темі відповідальності за делікти, здійснені в межах волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги. Визначено основні поняття, а саме волонтерська діяльність та гуманітарна допомога. Встановлено, що волонтерство характеризується тим, що діє на основі представництва; особи, які мають бажання стати волонтером, долучаються до їх списків шляхом укладення відповідного договору із неприбутковими організаціями та установами, від імені яких вони виконуватимуть ту чи іншу роботу тією чи іншою організацією. Гуманітарна допомога відрізняється тим, що донорами (тобто тими, хто надає гуманітарну допомогу) є юридичні особи, а отримувачами — юридичні особи, зареєстровані в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги; отримувачами можуть бути благодійні, релігійні та громадські організації, їх підприємства, а також реабілітаційні установи; саме через отримувачів допомога передається набувачам – фізичним та юридичним особам, які її безпосередньо потребують. Узагальнено, що оскільки волонтерство та гуманітарна допомога є формами благодійності вони мають спільні види відповідальності.

Проаналізовані види правопорушень, за які настає відповідальність у сфері волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги. Особлива увага приділена ст. 201-2 Кримінального ко-

дексу України, яка була введена Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» від 24 березня 2022 року та встановлює відповідальність за продаж предметів гуманітарної допомоги, використання благодійних пожертв чи безоплатної допомоги, укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном з метою отримання прибутку.

Встановлено, що на практиці виникають проблемні питання із застосуванням норм Кримінального кодексу через недотримання норм про перехід майна громадян належним чином.

Ключові слова: делікти, волонтерська діяльність, гуманітарна допомога, відповідальність.

Hrychko V., Krasko Z. Torts committed within the scope of volunteering and humanitarian aid under martial law.

The article is devoted to the topic of liability for torts committed within the scope of volunteering and humanitarian aid. The main concepts, as volunteering and humanitarian aid, are defined. It has been established that volunteering is characterized by the fact that it acts on the basis of representation; persons who wish to become volunteers are added to their lists by concluding an appropriate contract with non-profit organizations and institutions on whose behalf they will perform this or that work for this or that organization. Humanitarian aid differs by the donors (those

who provide humanitarian aid) are legal entities, and the recipients are legal entities registered in the Unified Register of Humanitarian Aid Recipients; recipients can be charitable, religious and public organizations, their enterprises, as well as rehabilitation institutions; it is through the recipients that the aid is transferred to the recipients – individuals and legal entities who directly need it. It is summarized that since volunteering and humanitarian aid are forms of charity, they share common responsibilities.

The types of offenses for which responsibility arises in the field of volunteering and humanitarian aid are analyzed. Special attention is paid to Art. 201-2 of the Criminal Code of Ukraine, which was introduced by the Law «On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Regarding Liability for Illegal Use of Humanitarian Aid» dated March 24, 2022, and establishes liability for the sale of humanitarian aid items, the use of charitable donations or free aid, the conclusion of other transactions regarding the disposal of such property for the purpose of obtaining profit.

It has been established that in practice problematic issues arise with the application of the provisions of the Criminal Code due to non-observance of the norms on the transfer of property of citizens in a proper manner.

Key words: torts, volunteering, humanitarian aid, responsibility.

Постановка проблеми. Переоцінити значення волонтерської діяльності загалом та в умовах воєнного стану в Україні, зокрема, неможливо. Волонтерські організації надають допомогу багатьом людям, громадам, державі загалом. В той же час їх діяльність потребує адекватних механізмів правового регулювання та контролю з метою недопущення порушень у цій сфері. Це стосується і відповідальності за правопорушення здійснені в межах волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги. Поспішні законодавчі зміни до кримінального законодавства внесли багато питань, що потребують наукової дискусії та вирішення.

Окремі аспекти відповідальності за незаконне використання волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги досліджували О.М. Боднарук, П.С. Гарасим, О.М. Гумін, О.Г. Колб, В.М. Киричко, О.В. Кришевич, О.Г. Литвиненко, Є.А. Ободець, А.В. Шевчук та ін.

Мета дослідження полягає в окресленні відповідальності за незаконне здійснення волонтерської діяльності, гуманітарної допомоги з урахуванням змін в законодавстві, що відбулися за період воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Дослідження відповідальності за делікти, здійснені в межах волонтерської діяльності та гуманітарної

допомоги, потребують перш за все встановлення ключових понять, а також проведення лінії розмежування між волонтерською діяльністю та гуманітарною допомогою, які часто ототожнюються. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» волонтерською є добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги та є формою благодійності [1].

Форми волонтерства відповідно до сфери діяльності проявляються у таких аспектах: соціальний (допомога мало захищеним чи мало-забезпеченим); спеціальний (допомога людям з особливими потребами); медичний (робота з хворими, в умовах епідемії); культурно-просвітницький (організація масових культурних та спортивних заходів, ознайомлення населення з тією чи іншою інформацією); захисний (сприяння захисту законних прав та інтересів людини і громадянина; зокрема проявляється в роботі волонтерів безоплатної правової допомоги); екологічний (захист тварин, навколишнього середовища); психологічний (підтримка в адаптації людей від тих чи інших складних життєвих обставин, відбуття покарання чи бойових дій); координаційний (співпраця з органами державної влади, місцевого самоврядування, установами та організаціями); військово-забезпечувальний (безпосередня співпраця з військовими формуваннями чи військовослужбовцями, благодійність та волонтерство в зоні бойових дій).

У свою чергу гуманітарною допомогою згідно ст. 1 Закону «Про гуманітарну допомогу» є цільова адресна безоплатна допомога, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги, які потребують її у зв'язку тими чи іншими обставинами (соціальна незахищеність, матеріальна потреба, надзвичайний стан, сконкретизована тяжка ситуація у фізичних осіб, підготовки до збройний конфлікт). Може проявлятися як в грошовій, натуральній формі, добровільних пожертвуваннях, так і у виконанні робіт та послуг, що є дотичним до волонтерства. Гуманітарна допомога також є формою благодійності [2].

Варто наголосити на вагомих відмінностях цих двох благодійних форм. Перш за все волонтерство діє на основі представництва. Особи, які мають бажання стати волонтером, долучаються до їх списків шляхом укладення відповідного договору із неприбутковими організаціями та установами, від імені яких вони виконуватимуть ту чи іншу роботу тією чи іншою організацією.

Гуманітарна допомога відрізняється тим, що донорами (тобто тими, хто надає гуманітарну допомогу) є юридичні особи, а отримувачами — юридичні особи, зареєстровані в Єдиному реє-

стрі отримувачів гуманітарної допомоги. Отримувачами можуть бути благодійні, релігійні та громадські організації, їх підприємства, а також реабілітаційні установи. Саме через отримувачів допомога передається набувачам – фізичним та юридичним особам, які її безпосередньо потребують.

Можемо зробити висновок, що при наданні гуманітарної допомоги як такого поняття «волонтер» як фактичний виконавець чи той, що сприяє цій допомозі напряду, в законодавстві не закріплено; в Законі не зазначено про визначення статусу виконавця угодою чи договором, а отже такі особи не можуть претендувати на права і гарантії волонтерів. Однак це не звільняє таких осіб від відповідальності в разі правопорушень, пов'язаних із правопорушеннями в цій сфері, що також утворює певну незахищеність і правову вразливість таких осіб. Зокрема це питання вже підіймалося окремими фахівцями в галузі права, наприклад, О. Ружицьким [3].

Оскільки волонтерство та гуманітарна допомога є формами благодійності вони мають спільні види відповідальності. Безпосередніми видами деліктів відповідно до Кримінального кодексу України, які можуть вчинятися нечестивими волонтерами, користуючись своїм статусом. О.Г. Колб називає ст. 190: шахрайство; ст. 191: привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем; ст. 192: заподіяння майнової шкоди через обман, зловживання довірою; ст. 193: незаконне привласнення знайденого або чужого майна, що випадково опинилось у неї; ст. 200: незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення; ст. 206-2: протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації; ст. 212: ухилення від сплати податків, зборів, платежів; ст. 212-1: ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування [4, с. 318]; ст. 209: легалізація (або ж «відмивання») майна, одержаного злочинним шляхом; ст. 358: підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут чи використання; ст. 201-2: незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Водночас відповідальність за порушення законодавства про гуманітарну допомогу викладено в ст. 12 Закону «Про гуманітарну допомогу». Зокрема це: використання гуманітарної допомоги не за цільовим призначенням чи з метою отримання прибутку; відсутність інформування або його несвоєчасність про допомогу в інтер-

нет-ресурсах; порушення правил направлення рішення про визнання товарів гуманітарною допомогою до митних, податкових та інших державних органів; порушення правил контролю.

Особливу увагу варто звернути саме на ст. 201-2 Кримінального кодексу України, яка була введена Законом «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» від 24 березня 2022 року. Так за ч. 1 ст. 201-2 кримінально-карним є продаж предметів гуманітарної допомоги, використання благодійних пожертв чи безоплатної допомоги, укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном з метою отримання прибутку. Правопорушення карається штрафом, виправними роботами або обмеженням волі.

Законодавцем були чітко окреслені розміри – значні, великі та особливо великі:

- правопорушення вважається вчиненим у значному розмірі, якщо – загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (нині – від 434 тис. 175 грн.). Карається штрафом від двох до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років;

- у великому розмірі – у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (від 1 млн. 240 тис. 500 грн. до 3 млн. 721 тис. 500 грн.): позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна;

- у особливо великому розмірі – у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (від 3 млн. 721 тис. 500 грн.): позбавлення волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна [6].

Ми вважаємо таке розмірне розмежування дещо некоректним, адже згідно нього до відповідальності за цією статтею будуть притягатися тільки правопорушники, які вчинили делікт з невідомих для пересічних громадян сум, натомість значущість правопорушень менше 434 тис. грн. будуть набувати неправильного мілко-го значення.

Безперечно, це не виключає факт вчинення правопорушення, але кваліфікувати його за ст. 201-2 Кримінального кодексу України буде неправильно – при розмірі, меншому за триста п'ятдесят неоподаткованих мінімумів громадян,

суб'єкт буде притягнутий до відповідальності згідно ст. 190 Кримінального кодексу, а при роздрібному набуванні цієї суми чи й більше також можуть виникнути проблеми щодо аналізу правопорушення та присудження обвинуваченому покарання [7, с. 271-272].

Щодо купівлі-продажу, то тут фахівці вбачають певний дисбаланс, оскільки з аналізу досліджуваної статті випливає, що укладення договору купівлі-продажу майна, яке було визнано гуманітарною допомогою, саме по собі містить фактично об'єктивну сторону складу правопорушення. Однак в цьому випадку кваліфікуючою ознакою є мета, а саме – мета отримання певного прибутку: відповідно до ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, що містить діяння, яке містить склад кримінального правопорушення. З одного боку, якщо товар був придбаний волонтером за власні кошти, а потім проданий за ціною первинної купівлі, то ознаки отримання прибутку не виконуватиметься; з другого – за відсутності чи можливих похибок у веденні обліку коштів і товарів ця стаття може бути застосована, що є доволі небезпечним [8].

До введення ст. 201-2 КК України це правопорушення кваліфікували інакше, а саме ст. 190-192 КК України, в залежності від конкретних обставин справи.

Загалом ми підтримуємо думку про те, що криміналізація діяння, є очевидно доречним, оскільки стає запобіжним засобом. Зокрема за сучасних умов інформаційної обізнаності громадянам стає відомо про подібного роду випадки, що може породжувати недовіру до волонтерського руху і вкрай негативно впливати на активність та інтенсивність допомоги як самих громадян України, так і іноземних партнерів; також може стати потужною інформаційною зброєю в руках ворога для підтримки власного морального духу та зневіри українських громадян, що знаходяться, наприклад, в окупованих зонах [9, с. 212].

Однак проблемність питання деліктів у волонтерській справі не зникає. На практиці застосувати вищезгадані норми Кримінального кодексу доволі проблематично як мінімум тому, що часто волонтерські організації не фіксують перехід майна громадян належним чином. Наведемо конкретний приклад: власник майна, яке він передає волонтеру в межах благодійності, чинить дію, яка говорить напроям про добровільну відмову від права власності на цю річ. Зокрема це впливає із ч. 1 ст. 347 Цивільного кодексу України, окрім випадків, зазначених ч. 2-3 цієї статті. Також варто згадати про існування ч. 1 ст. 317 Цивільного кодексу України: право розпоряджання є одним з елементів права

власності і включає в собі й право передавання майна у тимчасове користування чи володіння третім особам [10]. При цьому ні волонтер, якому передали майно, ні організація, від імені якої він діє, а згодом – і отримувач допомоги права власності не набуває, що банально не відповідає складу злочину як такого. А згідно ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення [6]. За навіть не юридичною, а загальнолюдською логікою ми можемо дійти до висновку, що підстав для звинувачення у злочинах немає, при цьому аналогія згідно ч. 4 ст. 3 Кримінального кодексу забороняється.

Або ж такий приклад. Благодійні організації, та й просто небайдужі громадяни, нерідко під виглядом гуманітарних вантажів везуть на митну територію товари, які звільняються від оподаткування митними платіжками та надалі продаються без жодної бухгалтерської та податкової звітності, хоча фактично організація отримує з цього непоганий дохід під впливом необхідності [11, с. 178]. Тим паче це вигідно зараз, бо якщо вантаж декларується як гуманітарна допомога, то його проходження через український кордон відбувається швидко, без митних зборів та часто без перевірки фактичного вантажу.

Також нерідко невідповідність документації проявляється у невідповідності фактичного отримувача допомоги і реального, навіть за умов наявності декларації. Тому юристи рекомендують фіксувати зміну отримувача актом приймання-передання між отримувачами, пильнувати за документацією: зберігати чеки, товарні накладні, акти приймання-передання, договори, акти приймання-передання майна чи листи підтвердження від отримувачів, а також заявки отримувачів благодійної допомоги про безпосереднє початкове звернення до волонтерської організації, що вкрай важливо задокументувати ще на початковому етапі домовленості [12]. Це важливо не тільки для правової захищеності волонтера, а й для самої волонтерської організації, адже згідно ст. 13 Закону «Про волонтерську діяльність» як самі волонтери, так і організації та установи, що залучили їх до своєї діяльності, та навіть отримувачі волонтерської допомоги несуть відповідальність відповідно до закону. Тобто статус суб'єктів у правопорушенні ролі не відіграє [1].

В законодавстві також відсутні норми щодо відповідальності самих волонтерів. Хоча така пропозиція була висунута: так Кримінальний кодекс України пропонується доповнити ст. 193-1: незаконне привласнення майна волонтерів. Норма має звучати так: незаконне привласнення майна, отриманого від волонтерів та їх організацій, осо-

бою, яка є членом волонтерської організації, що зареєстрована в установленому законом порядку. І. М. Копотун та С. В. Петкова зазначають, що доповнити Кримінальний кодекс України у цьому випадку недостатньо: для законності і уникнення колізій в національному праві потрібно зробити і внесення у сферу дії Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», вказавши, що дія Закону поширюється також на фізичних і юридичних осіб, які займаються на законних підставах волонтерською або іншою благодійною діяльністю [13, с. 55].

Можемо також виділити окреме правопорушення, що стосується загалом діяльності волонтерської організації як неприбуткового підприємства згідно п. 6 ч. 4 ст. 134 Податкового кодексу України. Зокрема п. 2 ч. 4 ст. 133 Кодексу встановлено, що доходи неприбуткової організації використовуються виключно для фінансування видатків на утримання, реалізацію поставлених в документації завдань [14]. П. 4 ст. 16 Закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації» закріплює це ж право, однак поставлені чіткі межі – розмір адміністративних витрат не може перевищувати 20% [15]. В разі нецільових витрат громадська організація, на відміну від благодійної, може втратити статус неприбуткової і буде змушена сплатити податок з усіх коштів, які вона витратила на це. У зв'язку з можливим витребуванням інформації про доходи практика ще дужче вимагає зберігання чеків та достовірних бухгалтерських обліків, а також загалом для уникнення незаконного волонтерства варто чітко розуміти, які повноваження має та чи інша організація [16].

Однак 15 березня 2022 року Законом «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» були внесені зміни в Податковий кодекс, згідно з якими не вважається порушенням вимог ст. 134 передача майна, надання послуг, використання доходів для фінансування видатків, не пов'язаних з реалізацією зазначених завдань за умови, що прибуток за такі послуги чи майно перераховані на допомогу вказаним п. 63 ХХ розділу Кодексу суб'єктам, тому вищевказаний факт є врегульованим відповідно до новочасних потреб суспільства [17].

Могли б виникати труднощі щодо волонтерів та просто непересічних осіб, які вирішили зробити грошовий збір на ту чи іншу амуніцію без створення відповідного статусу, а просто користуючись банківським рахунком фізичної особи. Справа в тому, що на такі зібрані кошти можуть нарахувати податок на доходи фізичних осіб та військовий збір, тобто близько 19,5% від загальної отриманої суми.

Зокрема цю проблему було врегульовано 15 серпня 2022 року Законом «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, виплаченої на користь членів сімей поранених та загиблих учасників бойових дій під час участі у відсічі збройній агресії та забезпеченні національної безпеки України», згідно з яким будь-які благодійні внески, здійснені на користь вказаних ним суб'єктів, звільняються від оподаткування [18].

Висновки. Встановлення відповідальності за делікти, здійснені в межах волонтерської діяльності та гуманітарної допомоги є вимогою сучасності та необхідністю воєнного часу. Однак норми, що врегульовують це питання потребують більш детального вивчення з метою вдосконалення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI: станом на 3 верес. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17#Text> (дата звернення: 15.10.2022).
2. Про гуманітарну допомогу: Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV: станом на 16 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
3. Ружицький О. За що переслідують волонтерів і чи це законно. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/26/691838/> (дата звернення: 16.10.2022).
4. Колб О.Г. Про деякі кримінально-правові заходи запобігання розкраданням майна, отриманого волонтерськими організаціями України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 4. С. 317–319.
5. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги: Закон України № 2155-IX. від 24 бер. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-20/sp:max50:nav7:font2#n5> (дата звернення: 16.10.2022).
6. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 19 серп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 16.10.2022).
7. Кришевич О.В. Кримінальна відповідальність за незаконне використання гуманітарної допомоги чи шахрайство. Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні: матеріали міжнар.

- наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю.В. Баулін, Ю.А. Пономаренко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; Нац. шк. суддів України; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса. – Харків: Право, 2022. – 310 с
8. Москвичова А. Пастки для волонтера. Як допомагати й не сісти у в'язницю? Аналіз найпоширеніших помилок | ZMINA. Zmina – центр прав людини. URL: <https://zmina.info/instructions/pastky-dlya-volontera-yak-dopomagaty-i-ne-sisty-u-vyaznytsyu-analiz-najposhyrenishyh-pomylok1/> (дата звернення: 16.10.2022).
 9. Шевчук А.В., Боднарчук О.М. Псевдоволонтерство та «білокомірцеве мародерство»: кримінально-правові новели. Права людини та публічне врядування в сучасних умовах: Матеріали V Міжнародного правничого форуму, 10 червня 2022 р., м. Чернівці/ Укл. І.В. Ковбас, І.І. Бабін, О.І. Ющик, І.Ж. Торончук, П.І. Крайній. Чернівці: Технодрук, 2022. 324 с.
 10. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV: станом на 10 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 17.10.2022).
 11. Давидюк В. Проблемні аспекти діяльності благодійних організацій в Україні та перспективи їх вирішення / В. Давидюк // Фінансове право. – 2016. – № 12. – С. 178–182.
 12. Веретільник О. Як не порушити закон, займаючись волонтерською діяльністю. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/14/691460/> (дата звернення: 17.10.2022).
 13. Деліктологія: Монографія. Під загальною редакцією І.М. Копотуна, С.В. Петкова, Р. Polián. Куновице: Академія ГУСПОЛ : 2022, Т. 7. 324 с.
 14. Податковий кодекс України: Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI: станом на 10 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 17.10.2022).
 15. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI: станом на 16 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 17.10.2022).
 16. Лаган Я. Збір коштів волонтерами: як правильно оформити діяльність, щоб не опинитися в боргах перед державою – Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/zbir-koshtiv-volonterami-yak-pravilno-oformiti-diyalnist-shchob-ne-opinitisya-v-borgah-pered-derzhav.html> (дата звернення: 17.10.2022).
 17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 17.10.2022).
 18. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо звільнення від оподаткування благодійної допомоги, виплаченої на користь членів сімей поранених та загиблих учасників бойових дій під час участі у відсічі збройній агресії та забезпеченні національної безпеки України: Закон України від 15.08.2022 р. № 2516-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2516-IX#Text> (дата звернення: 18.10.2022).